

Patrimoni

L'evolució de les tines a la Catalunya Central

Albert Fàbrega i Enfedaque

Introducció

En aquest article fem un repàs a tres tipus de tines, cadascun dels quals creiem que correspon a un període temporal més o menys ben definit. Deixant de banda diverses denominacions, que trobem en la documentació medieval, entenem per tines els recipients per fermentar el vi, i que, a partir d'un cert moment, van ser construccions immobles fetes amb pedra i/o ceràmica.

Tines i tones

Segons [Alcover, 1968] una *tona* és una *bóta gran de fusta per a tenir líquids o àrids*. [Alcover, 1968] i [Corromines, 1988, p. 555-557] estan d'acord en que el mot deriva del llatí *tunna*. La documentació confirma clarament aquest significat d'un gran dipòsit per contenir-hi el vi. Més problemàtic resulta seguir la pista de les paraules per designar els recipients on es produïa la fermentació del most fins a convertir-se en vi, que durant el segle X i bona part del segle XI eren els *cups*¹.

En aquest sentit és interessant la definició que dona [Labèrnia, 1864, vol. I, p. 480] del mot *cup*: *espècie de safareig ahont tiran los rahims després de trepitjats pera que fermenten, y's forme'l vi*.

D'acord amb la documentació treballada per Albert Benet, i que recull

1. Tines al Pla de Sant Pere.

Llorenç Ferrer, en els segles X i XI, al Bages no apareix en ús la paraula *tina*. La documentació que hem consultat confirma en bona part aquest fet, tot i que a finals del segle XI ja hem trobat el mot *tina* usat en documentació bagenca. Així el 24 de març de 1094 hi ha una donació a l'església de Sant Vicenç de Cardona de *bar-*

rilis .II. tines .II. Més endavant, el mateix document esmenta un mas a Tresserres (Cardona) on hi ha *tonna .I. tines .II.*² Sí que sembla cert que l'aparició de la paraula *tina* –aplicada a feines vinícoles– és d'ús més tardà que les altres dues (*cup* i *tona*), però va acabar substituint l'ús de la paraula *cup* per indicar el recipient

on es produeix la fermentació del most.

El fet que a principis del segle XII apareguin en ús simultani les dues paraules pot estar indicant el moment de la transició. Així el 23 de gener de 1101, el prevere Ranmir, en el seu testament, llega a Santa Maria de la Seu d'Urgell *uno cubo et una tonna* i també *una tina*³. Això ja crea alguns dubtes de que realment els cups i les tines fossin realment una mateixa cosa, tot i que es destinessin al mateix ús. En el mateix document hi ha el llegat d'una *tina* a l'església de Santa Maria de Solsona⁴. El 6 d'abril de 1101, Bernat Ramon ven unes vinyes, situades a Vallferosa, a l'església de Solsona i hi afegeix *cubo .l. et tonna .l. et tina .l.*⁵ El 20 de maig de 1105, el prevere Ramon Oliba dóna a l'església de Solsona *.l. trulum ligneum et .l. tonna et .l. cub et .l. tina*⁶.

En el cas del Bages també trobem en ús la paraula tina els anys 1296 i 1297: *et trado de presenti unam tonnam maiorem et unam tinam et tres barrils que vasa habeo in meo cellario*⁷.

Així que tant el *cup* com la *tina* eren dipòsits de fermentació, tot i que potser la tina tenia més capacitat i –un altre cop potser– tenia una estructura diferent del cup. De fet, [Labèrnia, 1864, vol. II, p. 673] diu que una tina és *un vas gran en forma de caldera*, no específic per a les tasques vinícoles. La forma cilíndrica podria ser la característica destacada de les tines, paraula que tindria, segons això, un sentit més general.

En qualsevol cas, d'acord amb Ferrer, la paraula *tina* està plenament en ús al llarg del segle XIV, substituint a la paraula *cup*.

Un inventari de 1372, on se'ns parla de tres tones que poden contenir 150, 40 i 18 sesters de vi, respectivament, i d'una tina que pot contenir 80 sarcines de verema, sembla deixar ben clar que la tina era el dipòsit de fermentació i la tona el dipòsit del vi:

... quadam tona in qua recipi possent sextaria vini centum quinquagintam, alia tonam in qua possent recipi usque ad quadragintam sextaria vini. Item alia tonam in qua possent

2. Tines als Riols.

3. Inici de l'excavació d'una tina a cal Teuló.

*recipi usque ad decem et octo sextaria vini. Item quadam tinam in qua possent recipi usque ad octuaginta sarcinias vendemie*⁸.

Hi ha dificultats per establir l'equivalència moderna del sester. Sembla que oscil·lava entre 70 i 140 litres, segons les contradades. En el cas

del Bages, Llorenç Ferrer el fa equivalent a 94 litres, que era el sester de Cardona. Així que una tona de 150 sestera contenia 14.100 litres de vi. Una tina actual, de 2.5 m de diàmetre per 2.5 m d'alçada, dona un volum de 12.272 litres. El mot sarcina (del llatí sarcina=càrrega) el trobem usat, a finals del segle XVII, com a sinònim de càrrega i és equivalent a 125 kg⁹. De manera que una tina de 80 sarcines tenia cabuda per a 10 tones de verema.

Les tines excavades en la roca

Les tines més antigues que coneixem són les tines excavades en la roca, de les quals n'hi ha abundants exemples a la Catalunya Central. Moltes d'elles han estat estudiades i publicades en diverses ocasions, tot i que les intervencions arqueològiques i les datacions són escasses. Moltes altres són encara inèdites. Es tracta de grans recipients cilíndrics excavats en roques de gres. Sovint les veiem en grans blocs despresos de pedreres veïnes i que han rodolat pel vessant, però altres vegades les trobem excavades en les codines. El seu diàmetre i la seva fondària són variables. Solen anar acompanyades del follador on es xafava el raïm. No sabem de cap datació rigorosa al Bages, però se les hauria de situar entre els segles XI i XIV.

De totes formes, amb aquesta mena de tines s'ha de ser una mica prudent, perquè hi ha prou exemples al Bages de tines excavades a la roca, i remuntades amb algunes filades de cairons o amb parets i teulada, que es poden datar del segle XVIII¹⁰. Per això caldrien intervencions arqueològiques rigoroses, per tractar de datar-les correctament.

Les tines del Pla de Sant Pere (Navàs)

Aquest conjunt de tines es troba a $x=402801$, $y=4640954$, $z=468$ ¹¹. Es van publicar el 1995 a [Daura, 1995, p. 250-252]. En els treballs de neteja que es van fer el 1988 es van trobar ceràmiques del segle XIV

entre les terres que les omplien, la qual cosa donaria una datació *ante quem*, que s'adiu amb la de les tines de Flix que després comentem.

Les tines de Riols (Navàs)

Es troben a $x=395150$, $y=4635124$, $z=425$. Es van publicar per primer cop el 1988 a [Daura, 1988, p. 107-124] i el 1995 a [Daura, 1995, p. 253-254].

Les tines de cal Teuló (Navàs)

Es troba a $x=393817$, $y=4637614$, $z=395$.

Són tines inèdites. Al costat de la casa, en un bloc, hi ha una tina excavada completa¹². Uns metres més al nord, damunt la codina, es veu l'inici de l'excavació d'una tina que no va arribar a completar-se. Dec la notícia d'aquestes tines al Lluís Vila, de Callús.

Les tines de Flix (Noguera)

Es van publicar el 1993 a [Fité, 1993, p.235-238]. Atès que els materials de reblliment de les tines eren datats del segle XIV en endavant, el terme *ante quem* per a les tines era el segle XIV. Les ceràmiques recollides al seu entorn eren dels segles XI

i XII, que fixarien el terme *post quem*, així que les tines cal datar-les entre els segles XI i XIV. És l'estudi més rigorós que coneixem sobre tines excavades en la roca.

Les tines de lloses de pedra

Hi ha un tipus de tina, molt poc freqüent, del qual només en coneixem tres exemplars, que és d'obra de morter de calç revestida amb grans lloses de pedra. Sembla que pot ser un model de transició de les tines excavades en la roca a les tines de cairons ceràmics, i que caldria datar entre els segles XIV i XVI.

La tina de cal Agut (Sorba)

És a Sorba, en terme municipal de Montmajor (Berguedà). Es troba a $x=388499$, $y=4648213$, $z=528$. La notícia de la seva existència prové de l'Inventari del Patrimoni Cultural de Montmajor. Les peces de pedra treballades de la tina són de diferents mesures, però, en general, són de grans dimensions. Recentment algú hi ha dut a terme tasques de neteja que han evidenciat construccions excavades a la roca al seu voltant. L'in-

4. Tina a cal Agut.

terior de la tina és ple de deixalles modernes.

La tina de la Vilella Vella (Súria)

Es troba a $x=398194$, $y=4632648$, $z=343$. Durant les campanyes d'excavació del mas de la Vilella Vella, dels anys 2006-2008, sota la direcció d'Assumpta Serra, es va procedir a la seva neteja. L'estudi dels materials està pendent de la memòria arqueològica. Les peces de pedra de la tina són de diferents mesures. En general són més petites que les de la tina de cal Agut, però, per altra banda, són més ben treballades.

La tina de cal Balaguer del Porxo (Súria)

Es troba a l'interior de la casa de cal Balaguer del Porxo, que és l'oficina de turisme de Súria. Les seves coordenades són: $x=396395$, $y=4632374$, $z=320$.

Es tracta de les restes d'una antiga tina. Com en les altres dues tines de lloses de pedra, les peces són de diferents mesures. En aquest cas només queden senceres dues peces. Una fa 63 cm d'amplada per 57 cm d'alçada. L'altra és quadrada i fa 60*60 cm.

A la seva vora hi ha una tina nova de cairons ceràmics vidriats que té 20 cairons de circumferència i 9 cairons d'alçada.

La tina de cal Pere Negre (Fals)

Es troba a $x=391550$, $y=4623594$, $z=593$.

La tina de cal Pere Negre de Fals és el cas més curiós de tina que coneixem. La seva part inferior és excavada en la roca, després té tres filades de cairons ceràmics, però sense vidriar, cosa bastant insòlita. Finalment, la filada superior, una mica reculada respecte a les altres, és de lloses de pedra, de factura més o menys quadrada però força mal treballades. Sembla un compendi dels tres tipus de tina descrits en aquest article. Dec la seva notícia a l'Ernest Molins.

5. Tina a la Vilella Vella.

6. Restes d'una tina a cal Balaguer del Porxo.

Les tines de cairons

Es tracta de les tines més freqüents. Gairebé cada casa i mas tenia un conjunt de tines d'aquest tipus en el moment de la màxima expansió de la vinya al Bages. Són tines relativament ben documentades en els arxius, la qual cosa permet fer-ne una datació força fiable, almenys pel que fa al moment de la seva aparició. Van tenir una pervivència molt llarga, pràcticament fins a la desaparició recent de la vinya, al llarg del segle XX.

Les tines de cairons ceràmics apareixen a finals del segle XVI i principis del segle XVII.

Llorenç Ferrer recull la notícia, l'any 1609, d'una tina de cairons: *una tina de cairó*¹³. Tal i com ell assenyala, *al llarg dels segles XVI i XVII es va anar configurant la tina de pedra folrada amb cairons vidriats tal com ens ha arribat fins a nosaltres*.

El document que transcrivim és el més antic que coneixem en què es parla d'una tina de cairons ceràmics, construïda a Manresa. És del 13 de desembre de 1584.

Capitulació

De he sobre la tina fahedora per Pere Bòria mestre de cases de una part y Pere Gispert traginer de part altra, tots ciutadans de Manresa, són stats, fets, pactats (y) jurats los capitols y avinenses següens:

Primerament, lo dit Pere Bòria promet y sa obliga de fer y edifiar una tina en lo celler de dit Gispert en lo lloch hont a el li designarà¹⁴, de sta manera, çò és, los fons de aquella de pedra picada ab dos axetas, la qual tina hage de tenir de amplària y roda de vint cayrons y de alçària vuyt cayrons, de cayró.

Item, és pactat y concordat que dit Gispert hage y sie tingut y obligat en donar a dit Pere Bòria tota la manobra, argamasa y cayró al peu de la obra, a gastos y treball propis.

Item, és pactat que dit Bòria haje de donar las llosas de pedra y axetas per dita tina y fer la pila de la argamaça y haje de fer dita tina sempre que per dit Gispert serà requerit y haje portat la manobra.

Item, és pactat que dit Bòria sie

7. La tina de cal Pere Negre.

8. Tina del mas Vilatorrada.

tingut y obligat, ultra tot és demun dit, de fer y mudar un portal de pedra en lo celler de dit Gispert.

Item, dit Gispert promet que donarà y pagarà a dit Bòria per tots los

traballs de dita tina y portal sinch lliures, dich V ll. s., desta manera, çò és, que ara de present li donarà quaranta sous y acabada la obra tres lliures a cunpliment de dita paga.

9. Tina a Viladelleva.

Item, és pactat que dit Bòria sie tingut y obligat en star de evicció en dita tina per la primera tinada, çò és, que si dita tina se gastarà en mijanne part, ell promet y se obliga de adobar a gastos seus propis, y per sò se obligan la un al altra sobre tots sos béns.

Ad hec nos dictas partes etc. fiat large cum obligacione bonorum renunciacione proprii fori etc. et juramento etc.

Testes sunt Joannes Mulet ligni faber et Antonius Tauler boterius, cives Minorisa.¹⁵

Al Bages els cairons fan 40*40. Per a la tina descrita, això dona una alçada de 3.2 m i un diàmetre de 2.5 m.

De les moltes tines de cairons vidriats que hi ha, n'ofereim dos exemples.

La tina de Vilatorrada (Castellnou de Bages)

Es troba a $x=401021$, $y=4629254$, $z=375$. Es tracta d'un conjunt de tines properes al mas de Vilatorrada. El més característic d'aquesta tina és l'envà central que divideix el dipòsit en dues meitats.

La tina de Viladelleva (Callús)

Es troba a $x=400378$, $y=4630774$, $z=415$. Es tracta d'un conjunt de tines properes a l'església de Santa Maria de Viladelleva. El més característic d'aquesta tina és la seva planta rectangular, cosa que no és gaire freqüent.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M. I MOLL F. DE B. (1968-1969), *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona: Gràfiques Instar.
- BACH, A. (2002), *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- BASSOLS, M. ET AL. (1971), *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae*, fasc. 6, Barcelona: CSIC.
- BENET, A. (1993), "El conreu de la vinya al Pla de Bages als segles X-XI", a *Vinyes i vins: mil anys d'història*, vol. II, p. 240-260, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CONSORCI DE LES VALLS DEL MONTCAU (2005), *Tines a les Valls del Montcau*, Sant Vicenç de Castellet: Farell.
- COROMINES, J. (1988), *Diccionari Etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. VIII, Barcelona: Curial.

- CORTÉS, M. DEL A. (2003), *Inventari del Patrimoni de Montmajor*, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- DAURA, A. I GALOBART, J. (1988), "Nous jaciments arqueològics al terme municipal de Navàs", *Cardener*, núm. 5, p. 107-124.
- DAURA, A., GALOBART, J. I PIÑERO, J. (1995), *L'arqueologia al Bages*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- FERRER LL. (1998), *La vinya al Bages*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- FERRER, LL. (2003), "Tines a casa, tines al mas, tines enmig de les vinyes a la Catalunya central" a *Els paisatges de la vinya*, actes del congrés sobre la vinya, Manresa 24 a 26 d'octubre de 2003, Centre d'Estudis del Bages i Consell Regulador de la D.O. Pla de Bages, p. 147-155.
- FITÉ, F. I BERTRAN, P. (1993), "Una explotació vitivinícola altomedieval a Flix (la Noguera)" a *Vinyes i vins: mil anys d'història*, vol. II, p. 235-238, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GALERA, A. (1998), *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- LABÈRNIA, P. (1864), *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona: Espasa germans.

NOTES

- [Bassols, 1971, cols. 737-742].
- [Galera, 1998, p. 181].
- [Bach, 2002, vol. I, p. 34].
- [Bach, 2002, vol. I, p. 35].
- [Bach, 2002, vol. I, p. 43].
- [Bach, 2002, vol. I, p. 96].
- ACBG, AHPM, 4020, s.f.
- ACBG, AHPM, Tr-319, s.f.
- També seria equivalent a la somada.
- És, per exemple, el cas de les tines de Reixes (Castelladral, Navàs, Bages), d'actes el 1792.
- Totes les coordenades són UTM, datum ED50.
- És a $x=393872$, $y=4637565$, $z=395$
- [Ferrer, 2003, p. 149]
- No sabem on es trobava el celler esmentat. Tot i que podria ser a l'actual plaça Gispert, si hem de fer cas del nom de qui encarrega la tina.
- ACBG, AHPM 4415, f. 6v.

Albert Fàbrega i Enfedaque
Estudis